

Андрій Петрович МІСЯЦЬ,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри післядипломної економічної освіти і права
Хмельницького національного університету,
advokm@ukr.net

УДК 347.4

ПРАВОВА ПРИРОДА АГЕНТСЬКОГО ДОГОВОРУ

Досліджується правова природа агентського договору. Визначено, що агентський договір є новим для законодавства України та маловивченим науковцями. Проаналізовано погляди науковців на визначення агентського договору та принципи, на яких повинен ґрунтуватися агентський договір. Зроблено висновок, що за агентським договором одна сторона (агент) приймає на себе зобов'язання здійснювати за винагороду в інтересах іншої сторони (принципала) юридичні та/або фактичні дії від свого імені або від імені іншої сторони (принципала). Акцентовано увагу на тому, що агентська діяльність, полягає у здійсненні посередництва від імені, в інтересах та за рахунок принципала. Якщо правочин укладено агентом із третьою особою від імені і за рахунок принципала, права й обов'язки виникають безпосередньо у принципала. За своїм змістом відносини засновані на агентському договорі й відповідно до їх триваючого характеру охоплюють широкий спектр видів комерційної діяльності, які пов'язують із відносинами комерційного представництва. Зосереджено увагу на проблемі, що на практиці часто трапляються випадки, коли сторони, не усвідомлюючи зміст договірних зобов'язань, укладають агентський договір, хоча між ними фактично виникають відносини, які охоплюються іншим договором. Зазначено, що агентський договір регулюється Господарським кодексом України, тому умови договору повинні відповідати його нормам щодо осіб, які можуть бути сторонами договору такого виду. У випадку недотримання законодавчих вимог

договір може бути визнаним недійсним. Висвітлено та проаналізовано відповідну судову практику України. Зроблено висновок, що хоча в деяких аспектах за своєю правовою конструкцією агентський договір схожий з договором комерційного представництва, доручення, комісії, проте значні відмінності у правовій природі в кінцевому підсумку призводять до істотної різниці в правовому регулюванні цих інститутів.

Ключові слова: агентський договір, агент, принципал, представництво, посередництво, недійсність агентського договору.

На сьогодні суспільні відносини в Україні перебувають в стані стрімкого розвитку. В умовах інтеграції держави до Європейського Союзу вітчизняні підприємці знаходять усе нові форми господарської діяльності, що, у свою чергу, унеможливає безпосередню участь суб'єкта господарювання під час здійснення всіх операцій. Такий стан породжує гостру потребу в застосуванні нових або досі не розповсюджених договірних конструкцій. Одним із таких договорів, який останнім часом набув широкого використання, є агентський договір.

Слід зазначити, що вітчизняні науковці не приділяли належної уваги вивченню правової природи агентського договору. Нині залишається низка питань, які пов'язані із визначенням сутності агентського договору і його місця серед інших договорів, які визначають відносини представництва. З'ясування означених моментів і складатиме мету цього дослідження.

Окремі аспекти правової природи агентського договору висвітлені в наукових працях В. К. Андрєєва, М. І. Брагінського, В. А. Васильєва, В. В. Вітрянського, А. І. Дрішляк, О. В. Дзери, В. М. Коссака, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луць, Р. А. Майданик, З. В. Ромовської, В. І. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, С. О. Харитонова та інших вчених. Праці зазначених авторів надали поштовх для подальших наукових розвідок.

Агентський договір є відносно новою моделлю договірної регулювання відносин між сторонами, що на сьогодні отримав не лише нормативне регулювання в чинному законодавстві, а й привернув увагу науковців. Правове регулювання укладення, виконання, зміни і припинення агентського договору здійснюється відповідно до положень гл. 31 Господарського кодексу України [1]. Крім цього, про можливість надання агентських послуг зазначено у ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [2], ст. 14.1.36 Податкового кодексу України [3], ст.ст. 116–119 Кодексу торговельного мореплавства України [4] та інших актах.

Стаття 295 Господарського кодексу України врегульовує агентську діяльність і визначає її як підприємницьку діяльність, змістом якої є надання комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання під час провадження останніми господарської діяльності шляхом посередництва в інтересах, від імені, за рахунок та під контролем

суб'єкта, представництво якого здійснюється. Законодавством визначаються певні вимоги до комерційного агента. Так, ним може бути суб'єкт господарювання (як громадянин, так і юридична особа), який здійснює комерційне посередництво на підставі агентського договору. Звідси випливає, що агентська діяльність полягає у здійсненні посередництва в інтересах, від імені та за рахунок принципала. При цьому посередництво, згідно з положеннями ст. 263 Господарського кодексу України, визначається однією з форм господарсько-торговельної діяльності й може здійснюватися шляхом торговельної та іншої допоміжної діяльності для забезпечення реалізації послуг (товарів) у певних сферах, зокрема в діяльності, що пов'язана з отриманням та перерозподілом фінансових коштів, недержавним управлінням фінансовими ринками, біржовими операціями з фондовими цінностями, іншими видами діяльності (фінансові консультації, посередництво у кредитуванні, оцінювання страхового ризику та збитків, інші види допоміжної діяльності), діяльністю щодо випуску та обігу цінних паперів (ст.ст. 333, 339, 356 Господарського кодексу України). Ст. 297 Господарського кодексу України передбачає, що агентська діяльність провадиться на підставі агентського договору, за яким одна сторона (комерційний агент) зобов'язується надати іншій стороні (суб'єкту, якого представляє агент) послуги, які виражаються в укладенні договорів чи в сприянні їх укладенню (надання фактичних послуг) від імені цього суб'єкта та за рахунок останнього.

У доктрині цивільного права агентський договір визначається як договір, який передбачає, що одна сторона (агент) зобов'язується за винагороду виконувати доручення іншої сторони (принципала), вчиняти юридичні й інші дії від свого імені, але за рахунок принципала, або від імені та за рахунок принципала [5, с. 8]. Вітчизняний учений А. І. Дрішлюк розглядає агентський договір як договір про надання послуг нематеріального характеру (юридичного та фактичного). Діяльність сторін за агентським договором, на думку вченого, як правило, пов'язана із здійсненням підприємницької діяльності та має на меті отримання прибутку. При цьому автор відносить агентський договір до посередницьких договорів, які є підставою для виникнення відносин комерційного представництва [6, с. 10]. Продовжуючи напрацювання попередників, В. А. Васильєва формулює принципи, на яких повинен ґрунтуватися агентський договір, а саме:

— спрямованість діяльності агента на реалізацію суб'єктивних прав й обов'язків принципала перед третіми особами;

— визначеність повноважень агента, за якими останній, реалізуючи своє повноваження, створює, змінює чи припиняє юридичні наслідки для самого принципала, незалежно від того, від чийого імені виступає агент;

— вираження власної волі агента при вчиненні дій в інтересах іншої особи;

— опосередковування агентськими відносинами відносин з будь-яких послуг, окрім тих, що охоплюються договорами доручення, комі-

сії, довірчого управління, а тому зі сфери дії має бути виключено відповідні відносини;

— відносини за агентськими договорами мають триваючий характер, а тому одна сторона за договором повинна бути підприємцем [7, с. 259].

Узагальнюючи думки названих учених, а також враховуючи практику укладення агентських договорів, можна зробити висновок, що за агентським договором одна сторона (агент) приймає на себе зобов'язання здійснювати за винагороду в інтересах іншої сторони (принципала) юридичні та/або фактичні дії від свого імені або від імені іншої сторони (принципала). На практиці агентськими договорами врегульовується широкий спектр відносин, починаючи від торговельної і завершуючи представницькими та/або посередницькими відносинами в окремих видах професійної діяльності (ріелторської, біржової, дилерської тощо). При цьому, якщо агентський договір укладається агентом з третьою особою від свого імені та за рахунок принципала, то агент набуває прав і стає зобов'язаним, незалежно від того, був принципал названий у правочині чи він вступив із третьою особою в безпосередні відносини з виконання договору. Якщо правочин укладено агентом із третьою особою від імені і за рахунок принципала, права й обов'язки виникають безпосередньо у принципала.

Оцінюючи вітчизняні норми та економічні відносини у сфері провадження агентської діяльності, зауважимо, що чинні норми Господарського кодексу України щодо комерційного посередництва зведено лише до агентських відносин, при цьому останні обмежено сферою господарської діяльності та вчиненням правочинів лише від імені й за рахунок принципала, що не узгоджується ні з вітчизняною практикою укладення і виконання агентських договорів, ні з доктринальними напрацюваннями з питань посередництва [7, с. 255]. Адже за своїм змістом відносини, засновані на агентському договорі й відповідно до їх триваючого характеру, охоплюють широкий спектр видів комерційної діяльності. Зазвичай такі відносини пов'язують із відносинами комерційного представництва (торгівля на товарній і фондовій біржі, морське агентування тощо), у цих випадках ідеться про посередницькі договори, що врегульовуються як положеннями чинного Цивільного кодексу України, так і Господарського кодексу України, зокрема:

— посередництво при здійсненні біржової торгівлі (діяльність біржових брокерів);

— посередництво під час страхової діяльності (діяльність страхових агентів та страхових брокерів);

— посередництво у туристичній сфері;

— посередництво на ринку нерухомого майна;

— посередництво, яке пов'язане з випуском та обігом цінних паперів (торгівля цінними паперами, розрахунково-клірингова діяльність, депозитарна діяльність, діяльність з управління цінними паперами, діяльність з управління активами, діяльність з ведення реєстру

власників іменних цінних паперів, діяльність з організації торгівлі на ринку цінних паперів);

— морське агентування.

Агентськими договорами, які передбачають відчуження чужого майна, є договори на ринку нерухомості, пов'язані з професійною діяльністю ріелтерів, окремі види договорів, які укладаються у сфері біржової торгівлі (андеррайтинг). Наприклад, за агентськими договорами, які укладаються на ринку нерухомості, агенти за дорученням принципала зобов'язуються здійснювати пошук покупців та укладення договорів купівлі-продажу нерухомості від імені принципала. Так, за агентським договором від 22 червня 2010 р. агент зобов'язувався за винагороду здійснити продаж двокімнатної квартири принципала за ціною 32 500 дол. США [8]. За цим договором дії агента охоплюють як фактичні дії щодо пошуку покупця визначеної квартири, так і юридичні дії, пов'язані з укладенням від імені принципала договору купівлі-продажу квартири. Водночас слід наголосити, що предметом договору є дії покупця щодо певного об'єкта, а тому речово-правових відносин за такими договорами не виникає.

Оскільки цивільним законодавством не визначено сутність агентського договору, а за своїм змістом він подібний до суміжних договорів комерційного представництва, доручення, комісії, на практиці часто трапляються випадки, коли сторони, не усвідомлюючи зміст договірних зобов'язань, укладають агентський договір, хоча між ними фактично виникають відносини, які охоплюються іншим договором, що є підставою для визнання такого договору недійсним.

Відповідно до чинного законодавства, зокрема положень ст. 9 Цивільного кодексу України, до регулювання цивільно-правових агентських відносин судами застосовуються положення діючого Господарського кодексу України. Тому укладати агентські договори потрібно з дотриманням вимог Господарського кодексу щодо таких договорів. Однією з таких вимог є наявність у сторін статусу підприємців. Так, у рішенні Староміського районного суду м. Вінниці від 20 лютого 2012 р. позивач просив суд визнати агентський договір недійсним на тій підставі, що договір суперечить вимогам ст.ст. 55, 295 Господарського кодексу України [9]. Розглянувши матеріали справи, суд встановив, що відповідно до ст. 4 Цивільного кодексу України основу цивільного законодавства України становить Конституція України. Головним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймають відповідно до Конституції України та цього Кодексу.

Так, ч. 2 ст. 9 Цивільного кодексу України визначено, що законом можуть встановлюватися особливі вимоги щодо регулювання майнових відносин у сфері господарювання. Частина 4 ст. 243 Цивільного кодексу України визначає, що особливості комерційного представництва в окремих сферах підприємницької діяльності визначаються законом, а саме Господарським кодексом України.

Пункт 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» від 6 листопада 2009 р. № 9 [10] звертає увагу судів на те, що судам слід враховувати, що відповідно до статей 4, 10 та 203 Цивільного кодексу України зміст правочину не може суперечити Цивільному кодексу та іншим законодавчим актам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, актам Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів державної влади України, органів влади Автономної Республіки Крим у випадках та в межах, визначених Конституцією України та законом, а також моральним засадам суспільства. Зміст правочину не може суперечити вимогам інших нормативно-правових актів, які прийняті відповідно до Конституції України (статті 1, 8 Конституції України). Відповідно до ст. 295 Господарського кодексу України комерційне посередництво (агентська діяльність) визнається підприємницькою діяльністю, яка полягає в наданні комерційним агентом суб'єктам господарювання послуг під час здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва в інтересах, від імені, під контролем та за рахунок суб'єкта, представництво якого вчиняється. Комерційним агентом може бути лише суб'єкт господарювання (як громадянин, так і юридична особа), який за повноваженнями, які надаються агентським договором, вчиняє комерційне посередництво.

Відповідно до ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України, суб'єктами господарювання визначаються господарські організації, тобто юридичні особи, які утворені відповідно до норм Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, утворені відповідно до вказаного Кодексу, а також інші юридичні особи, які провадять господарську діяльність і зареєстровані у встановленому законом порядку; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які провадять господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Главою 4 Господарського кодексу України визначено, що господарська комерційна діяльність є підприємницькою.

Таким чином, актами законодавства врегульовано відносини у сфері агентської діяльності (комерційного представництва), зокрема нормами Господарського кодексу України. Тому суд дійшов висновку, що, оскільки агент не є суб'єктом господарювання, агентський договір № 1/09 від 1 липня 2009 р., укладений між ним та принципалом (який має статус фізичної особи-підприємця), суперечить вимогам ст. 55, 295 Господарського кодексу України.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що агентський договір має свої специфічні ознаки. Хоча в деяких аспектах за своєю правовою конструкцією він схожий з договором комерційного представництва, доручення, комісії, проте значні відмінності у правовій природі в кінцевому підсумку призводять до істотної різниці у правовому регулюванні цих інститутів.

мерческого представительства. Сосредоточено внимание на проблеме, что на практике часто бывают случаи, когда стороны, не сознавая содержание договорных обязательств, заключают агентский договор, хотя между ними фактически возникают отношения, которые охватываются иным договором. Указано, что агентский договор регулируется Хозяйственным кодексом Украины, поэтому условия договора должны соответствовать его нормам, в том числе относительно лиц, которые могут быть сторонами договора такого вида. В случае несоблюдения законодательных требований договор может быть признан недействительным. Освещено и проанализировано соответствующую судебную практику Украины. Сделано вывод, что хотя в некоторых аспектах по своей правовой конструкции агентский договор схож с договором коммерческого посредничества, поручения, комиссии, однако значительные отличия в правовой природе, в конечном счете, приводят к существенной разнице в правовом регулировании этих институтов.

Ключевые слова: агентский договор, агент, принципал, представительство, посредничество, недействительность агентского договора.

Misiats, A. P. Legal Aspects of an Agency Contract

The article is dedicated to examining of the legal ground of an agency contract. It has been defined that an agency contract is a new for Ukrainian legislation and there are few studies on this issue. It has been analyzed the scientists' opinions on the definition of an agency contract and on its principals. The conclusion has been made that according to an agency contract one party (agent) accepts an obligation to perform either legal or physical action on his own or on behalf of the other party (principal) of a contract. The point has been made that the agency activity is conducting of interagency on behalf of the principal and at his expenses. If an agreement accomplished with a third party on behalf of and at the expense of the principal, then the principal carries all duties and exercises all rights related to this agreement. The legal relations, which are based on an agency contract and according to their long continuance cover wide range commercial activities which are related to commercial representation. The attention has been focused on the problem that there are a lot of cases that parties of a contract misunderstand the legal nature of the agreement. It has been stated that the conditions of an agency contract must conform to the Commercial Code of Ukraine, in particular, the regulations on parties of the agency contract. In a case of unconformity with the law such contract can be declared invalid. The Ukrainian case-law has been analyzed and highlighted. The conclusion has been made that in some aspects according to its legal structure an agency contract is similar to a commercial representation agreement, contract of a delegation, commission agreement but there are significant distinguishes of legal nature of these contracts which finally make a real difference to regulatory environment of these legal institutes.

Keywords: an agency contract, agent, principal, representation, mediation, the invalidity of the agency contract.

